

CENTENARUL MARII UNIRI
1918 – 2018

Andrei Rădulescu

Dreptul românesc în Basarabia

Postfață de prof. univ. dr. Mircea Duțu,
directorul Institutului de Cercetări Juridice
„Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române

Editura Universul Juridic
București, 2017

Motto

„Avem datorii sacre pe care ni le impun trecutul și sufletul poporului nostru și pe care trebuie să ni le amintească mereu numele lui mândru... După cum trebuie să ne păstrăm limba, tot așa trebuie să apărăm dreptul... Nu există neamuri mai pregătite pentru drept ca neamurile latine... Orice am face, să nu ne abatem din drumul istoric al neamului și să clădim, cât de frumos, dar pe temelii romane.”

(Andrei Rădulescu, 1939)

„Basarabia a rămas românească și pe terenul dreptului ca în toate formele vieții poporului său. Acest adevăr – pe care îl poate controla oricine – trebuie să-l știm cu toții și este o datorie să-l facem cunoscut și străinilor, iar la nevoie să-l folosim pentru apărarea neamului nostru, care respectă drepturile altora și nu cere pentru sine decât dreptate.”

(Andrei Rădulescu, 1942)

ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XXV MEM. 13

DREPTUL ROMÂNESC ÎN BASARABIA

DE

ANDREI RĂDULESCU
PRIM-PREȘEDINTE ONORAR AL
ÎNALTEI CURȚI DE CASAȚIE
PROFESOR UNIVERSITAR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

DREPTUL ROMÂNESC ÎN BASARABIA
DE
ANDREI RĂDULESCU
PRIM-PREȘEDINTE ONORAR AL
ÎNALTEI CURȚI DE CASAȚIE
PROFESOR UNIVERSITAR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

*Comunicare făcută în ședința publică
a Academiei Române de la 3 Iulie 1942**

Cunoașterea exactă a tuturor părților pământului și neamului românesc este o datorie, care se impune în mod deosebit cu privire la acelea care au stat sub stăpâniri străine. Cercetările asupra acestor părți ne dau puțină să avem o idee deplină despre firea și însușirile neamului nostru; ele ne procură mijlocul de a arăta și străinilor nepărtinitori ce am fost și suntem. Dar – mai presus de toate – ne ajută să apărăm drepturile noastre față de pretențiile străinilor răpitori.

Pentru acest scop sunt necesare cercetări cât mai documentate în toate domeniile; ca atare și în cel juridic, în care sunt atâtea elemente a căror valoare nu este destul de cunoscută și înțeleasă.

Cu privire la Basarabia, s'a cercetat și s'a publicat relativ puțin asupra domeniului juridic și mai cu seamă pentru timpul anterior unirii cu Patria mamă. Din cele publicate, majoritatea fiind scrise în rusește, sunt greu de folosit.

O lucrare asupra dreptului din Basarabia a fost întocmită de un basarabean – pare-se de origine româno-greacă – ajuns profesor la universități rusești și chiar la Moscova, apoi ministru al instrucțiunii, mult apreciat de Țarul Nicolae II, și care a ținut să fie înmormântat în pământul Basarabiei, la moșia părintească Ciutulești, ținutul Soroca. Aceasta este Leon Aristidovici Casso, care – între alte lucrări – a publicat una intitulată: *Dreptul Bizantin în România*, tradusă de două ori în românește, o lucrare foarte interesantă

---

* A.R. *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III. Tom XXV. Mem. 13.

pentru noi și bine întocmită pentru vremea apariției sale. Ea însă cuprinde și părți care, astăzi mai ales, au nevoie de îndreptări și completări. În special lasă impresia că în Basarabia ar fi predominat Dreptul bizantin; și de aici s'ar putea trage concluzii defavorabile neamului românesc, întru cât ar fi fost numai un folositor al Dreptului altora.

De aceea am socotit că este de folos și pentru știință și pentru românism să arătăm situația adevărată asupra acestei probleme, dela prima răpire a Basarabiei până astăzi. Voiu arunca o privire asupra normelor de Drept, care au cărmuit această parte a neamului nostru, în ce măsură se poate vorbi de un Drept românesc până la prima desrobire și apoi să schițăm ce s'a făcut după unire.

În expunerea diferitelor aspecte ale problemei, trebuie să cercetăm mai întâi, dacă au existat legi sau altfel de rânduieli juridice la 1812, când ne-a fost răpită. Oricât de curios ar părea – poate chiar inutil – este totuși de trebuință să facem această cercetare deoarece – după cum se va vedea – s'a pretins de unii dregători ruși, că n'am avut în aceste ținuturi norme de Drept¹.

Este prea bine știut că pământul dintre Prut, Dunăre și Nistru a făcut parte din Statul Moldovei. Denumirea de Basarabia, întrebuițată numai pentru partea de jos, pentru Bugeacul de lângă Dunăre, ca o amintire a Basarabilor din Țara Românească, primii ei stăpânitori după întemeierea Statelor românești, a fost extinsă de Ruși pentru întreg teritoriul răpit la 1812².

Turcii au stăpânit – dela anumite date – cetățile Chilia, Cetatea Albă, Tighina, Ismail, Hotinul și ținuturile dimprejur, raiale, dar restul acestei provincii, în limitele arătate, a rămas parte a Moldovei. În părțile ocupate de Turci, aceștia vor fi aplicat normele lor juridice de Drept public pentru cei ce locuiau sau veneau acolo. Când era vorba de norme de Drept privat – dacă ținem seama de ceea ce făceau și în alte părți ale Împărăției Otomane – este foarte probabil că aplicau normele lor numai pentru musulmani, iar pentru moldoveni au lăsat în vigoare normele anterioare.

---

¹ Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*, ed. 1940, Traducere de Șt. Gr. Berechet, p. 59 și urm.

² La început Rușii prin denumirea de Basarabia, înțelegeau olaturile din jurul cetăților Acherman, Chilia și Tighina; în Basarabia era cuprins – deci – nu numai Bugeacul, ci și o parte din jud. Tighina. (St. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, p. 5, nota 3).

Pentru tot restul, din ceea ce Rușii au numit Basarabia, a continuat să fie în vigoare Dreptul Moldovei, scris și nescris.

Care erau normele acestui Drept la 1812?

În prim rând trebuie să fie menționate *normele canonice*, care erau aplicate și în unele afaceri ale laicilor ca în materie de căsătorie, divorț, testamente. Acestea n’au dat loc la discuție.

Au fost apoi dispoziții de *Drept laic*, înscrise în pravilele cunoscute. Dintre acestea a fost enumerată ca prima pravila lui Alexandru cel Bun. Nu este locul să ne ocupăm aici de existența ei, așa de contestată. De relevant – totuși – că în ultimul timp s’a încercat să se deducă un argument în sprijinul existenței dintr-o nouă traducere a operei *Descriptio Moldaviae* a lui D. Cantemir. Oricât am dori să admitem că acea pravilă a existat, argumentul adus nu este suficient de convingător, așa că – până la alte dovezi mai puternice – rămân în picioare obiecțiunile contra existenței arătatei pravile¹.

Dar chiar dacă ar fi existat nu este nici un indiciu că la 1812 mai era vreo urmă de aplicarea ei în ținuturile basarabene.

Cea dintâi pravilă laică a Moldovei a fost – se știe de oricine – *aceea a lui Vasile Lupu*, care – după cum s’a dovedit – a avut ca principal izvor opera romanistului profesor Farinaccius². Această pravilă a avut putere în toată țara Moldovei, deci și în Basarabia. Cât privește aplicarea am spus și altădată – nu trebuie să pretindem să fi fost aplicată ca legile de astăzi, dar nici nu trebuie să credem că a rămas o simplă carte tipărită fără nicio întrebuintare. A fost sigur folosită cel puțin la Divanul Domnesc și de către Înalții dregători. Dacă nu-i găsim paragrafele citate în hotărâri, aceasta se explică prin faptul că nu era acest obicei; deabia în sec. al XVII-lea întâlnim mai des procedeul citării textelor, din care Andronache Donici și-a făcut mare faimă.

Cu cât ne apropiem de vremurile mai nouă, aplicarea acelei pravile a devenit mai rară pentru că i-au luat locul alte norme.

În sec. al XVIII-lea s’au întocmit diverse hrisoave domnești, în care erau multe părți luate din Obiceiul pământului, precum și proiecte de legiuiri. Un loc

---

¹ Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*, ed. 1940, Traducere de Șt. Gr. Berechet, *Comentarii de I. Popescu-Spineni*.

² St. G. Longinescu, *Legi vechi românești și izvoarele lor*.

însemnat a avut Sobornicescul hrisov al lui Alex. Mavrocordat (1785), pentru dani, schimburi, vânzări și pentru țigani.

Amintim – apoi – între altele, hrisoavele referitoare la testamente, la protimisis pentru arendare, reforma lui Mavrocordat pentru reglementarea raporturilor dintre proprietari și clăcași.

Amintim de asemenea manualul de legi, în 3 volume, al lui Ștefan Racoviță; lucrarea lui Toma Carra, întocmită din porunca Domnitorului Alex. C. Moruzzi, care voia să înzestreze Moldova cu un cod civil și penal¹.

Afară de acestea – în toată Moldova ca și în Țara Românească – s'a aplicat și *Dreptul bizantin*. Este stabilit că acest drept și-a păstrat puterea și a fost mult aplicat în regiunile din sud-estul Europei, și mai cu seamă în forma redusă a diferitelor manuale. Dar chiar Basilicalele – oricât de rare vot fi fost manuscrisele – au fost întrebuințate în Grecia și avem dovezi despre această întrebuințare, încă în sec. al XIII-lea, și în regiunea Patriarhului de Ohrida.

La noi nu mai poate fi îndoială, că în special în sec. al XVIII-lea Dreptul bizantin a fost folosit. Domnii fanarioți și însoțitorii lor – mulți oameni învățați – cunoșteau acest Drept, îi înțelegeau însemnătatea și au căutat să-l aplice. În acest secol găsim în documente citații din textele bizantine.

Nu vor fi fost decât foarte rare exemplare tipărite din Basilicale, dar probabil că au fost și în Moldova. Mai întrebuințate însă au fost manualele bizantine. Dintre acestea acela care a avut o mai întinsă folosire a fost Exbiblosul lui Armenopol, cunoscut cu titlul *Manualul lui Armenopol*. Pentru a-i înlesni întrebuințarea, Domnul Moldovei Alex. Constantin Moruzi a hotărât să fie *tradus în românește*. Traducerea a fost făcută de paharnicul Toma Carra, care neștiind probabil bine limba țării, a fost ajutat de Ioan Luca, Toma Luca și sulgerul Constantin Negre. Lucrarea este terminată la 10 mai 1804. Un manuscris al acestei traduceri – poate originalul – se află aici în Biblioteca Academiei, sub nr. 5282. Acest prețios manuscris ne'a fost dăruit de colegul nostru corespondent d-l Vespasian Erbiceanu².

Monumentele de drept bizantin n'au fost însă consacrate, în țările noastre, ca legi, în înțelesul ce dăm de obicei astăzi acestui cuvânt. Deabia târziu, în hrisovul de promulgare a legiurii lui Calimach, s'a prevăzut că Basilicalele

---

¹ Andrei Rădulescu, *Romanitatea Dreptului nostru*, pp. 12-15.

² Scriitorul rus Niculai Diianu. Manuscrisul aparține la 1904 lui Victor Sârbu.

vor fi aplicate în lipsa vreunei dispoziții în legile țării, adică formau un drept subsidiar. Ideea a fost înscrisă – apoi – și în Regulamentul Organic¹. Deși neconsacrate expres, multe din normele bizantine au fost recunoscute ca având un caracter obligatoriu. Ele erau socotite ca forme ale Dreptului roman „împărăteștile pravile”, numite uneori „dumnezeieceștile pravile”. Întrucât concepția generală era că Dreptul românesc este continuarea Dreptului roman și că acesta este tot ce poate fi mai bun pe lume, cum ziceau apusenii – rațiunea scrisă – nu numai că nu s’a crezut că ar fi nevoie de vreo recunoaștere ca norme de drept la noi, dar nici nu s’a gândit cineva să-i conteste puterea în ținuturile noastre.

Afară de Dreptul scris, cuprins în izvoarele arătate, cea mai mare parte a Dreptului aplicat a fost cuprinsă în *Obiceiul pământului, în dreptul nescris*. Ceea ce se află în pravile, manuale și hrisoave, era în acest Obicei; el a cârmuit în decurs de secole viața poporului român, care, până în zilele noastre, în aproape totalitatea lui nu cunoaște bine rânduielile juridice scrise.

Acestea erau, la 1812, normele de Drept aplicabile în Țara Moldovei, deci și în Basarabia.

Dreptul acestei provincii, în momentul primei răpiri, era deci Drept românesc, cuprins într’o pravilă, hrisoave și – în cea mai mare parte – în Obicei. Numai pentru completare, numai în mod subsidiar, se aplica Dreptul greco-roman sau bizantin, socotit de altfel ca fiind și al neamului nostru.

Care a fost soarta acestui Drept românesc după răpirea Basarabiei?

Rușii au voit – la început – să ducă o politică de bunăvoință față de populația basarabeană, căutând să și’o apropie și s’o facă să se simtă că este mai bine acu decât în Moldova rămasă sub Turci.

De altă parte, prin purtarea lor, sperau să convingă și pe cei din Moldova că fericirea este sub stăpânirea ortodoxă a sfintei Rusii și astfel să ceară în curând să se reverse și asupra lor.

Dar faima acestei fericiri avea să se răspândească și în Țara Românească și în ținuturile de peste Dunăre. Se nădăjduia că și cei mai neîncrezători, aflând de ce s’a făcut în Basarabia, aveau să năzuiască spre marea împărăție,

---

¹ *Regulamentul organic al Moldovei*. Art. 318, par. 2.

care-și lua ca misiune ocrotirea și liberarea creștinilor de jugul turcesc și în stăpânirea căreia era mântuirea lor.

Atitudinea binevoitoare față de Basarabeni s'a datorit în deosebi țarului Alexandru I, influențat de ideile timpului, care – independent de scopurile mai îndepărtate ale politicii Statului – dorea, se pare sincer, ajutorarea poporului moldovean și o cărmuire întemeiată pe dreptate și cu respectul a ceea ce avusese.

Curând după iscălirea tratatului, prin care ne erau luate aceste ținuturi, Împăratul, prin ucazurile dela 23 iulie¹ și 2 august 1812, stabilind o organizare provizorie, făgăduiau solemn Moldovenilor că se va păstra „neștirbită constituirea autohtonă națională, acordându-le *rămânerea în vigoare a legilor, a obiceiurilor și a privilegiilor locale, precum și întrebuițarea de-a-pururi a limbii moldovenești înaintea instanțelor judecătorești*”.

Prin acestea *se consacra, în chip expres, autonomia Basarabiei*. În executarea promisiunilor imperiale, a fost numit, la 7 August 1812, Guvernator Scarlat Sturza, mare boier moldovean. Peste câțva timp s'a înființat și organizat Mitropolia Chișinăului și Hotinului, în fruntea căreia a fost adus cunoscutul ierarh, Gavril Bănulescu-Bodoni. Acesta fusese Mitropolit la Kiev, avea sentimente favorabile Rusiei, în care vedea salvarea noastră dar era și un mare patriot român.

Mitropolitul se adresase Împăratului – încă dela 4 Decembrie 1812 – cerând înființarea acestei eparhii pe baza obiceiurilor locale, accentuând că „*în partea civilă, s'au lăsat în vigoare drepturile moldovenești*”. Această cerere a căpătat aprobarea Țarului în localitatea Tepliz, la 21 august 1813 prin cuvintele: „*Așa va fi. Alexandru*”.

În ucazul privitor la organizarea bisericească se prevedea că această organizare să fie întocmită ținându-se seamă de obiceiurile locale „atât din considerațiunea că norodul basarabean s'a unit de curând cu imperiul rusesc, cât și din pricină că *în ce privește daraverile civile este lăsată poporului folosința vechilor sale drepturi moldovenești*”².

---

¹ În cap. III, par. I se prevedea: „Locuitorilor din provincia Basarabiei li se vor lăsa legile lor”. La 2 februarie 1813 se repeta aceeași dispoziție (Casso, o.c., p. 5, A. Boldur, *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812 – 1828*, pp. 11-12).

² *Arhivele Basarabiei*, I, (1929), p. 34.

Este interesant că tot în acel timp Mitropolitul cerea să se alăture eparhiei sale și o parte din Ținutul dintre Bug și Nistru „căci cu 20 de ani înainte a ținut de Basarabia”. Afară de aceasta adăuga că și acel ținut este locuit de Valahi, Greci, Bulgari și alte națiuni de aiurea, iar Rușii sunt foarte puțini¹.

Și această cerere i-a fost admisă și alipirea regiunii arătate a ținut până târziu.

Pentru a atrage cât mai mult populația i s'a acordat scutirea de orice impozite pe timp de 3 ani, termen care a mai fost prelungit cu 2 ani; de asemenea a fost scutită de recrutare pe un timp nedeterminat, privilegiu rămas în vigoare până după 1870.

În ceea ce privește *organizarea provinciei, s'a întocmit ceva provizoriu*, dar așa încât să nu se deosebească prea mult de ceea ce era în Moldova. „*Să nu se facă nicio schimbare în administrația Basarabiei*”, așa glăsuia un ucaz dela 13 Mai 1813.

Afară de Guvernatorul moldovean, Basarabia avea o Adunare Generală, un Înalt Sfat, cu o competență legislativă și judecătorească, ceva asemănător Divanului din Iași. Ea era împărțită în două Departamente. Cel dintâi avea trei secțiuni: civilă, penală și polițienească. Cel de-al doilea avea alte trei secțiuni: statistică, finanțe, comerț și industrie. Secțiunile aveau căderea să facă numai lucrări pregătitoare. Hotărârea era dată de către adunarea fiecărui departament cu majoritatea de voturi și cu dreptul de opinie separată pentru cei din minoritate. Dacă părțile nu erau mulțumite cu hotărârea departamentului, afacerea era supusă adunării comune a celor 2 departamente, care era ultima instanță, iar acesta o înainta Guvernatorului pentru rezolvare².

Fiecare departament era compus din câte 12 membri și anume 7 proprietari basarabeni și 5 ruși. Toți erau numiți de Guvernator. Desbaterile urmau să se țină în românește și rusește. *Afacerile civile aveau să fie cercetate numai în românește, după legile locale, „acordate pentru totdeauna provinciei Basarabiei”*.

Se părea că vieța se va desfășura în chip mulțumitor. Totuși, în curând încep a se ivi dificultăți mai ales din cauza funcționarilor ruși, cărora nu le

---

¹ A. Boldur, o. c., pp. 14-15.

² *Ibidem*.